

УДК 133,2:314/316

ВІТАЛІЙ ФАЗАН
(Полтава)

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ВИХОВАННЯ

Проаналізовано культуру українців, яка ґрунтується на традиціях християнського світу. Зроблено висновок про те, що зважаючи на духовну кризу, значення християнських цінностей у духовно-моральному вихованні сучасної молоді зростає.

Ключові слова: учні, виховання, духовний розвиток, духовні цінності, культура, моральність.

Трансформаційні зміни властиві і сучасній цивілізації, яка сьогодні живе в складних умовах глобалізації, інтеграції, з одного боку, а з іншого – має в своєму складі суспільства, що орієнтуються на локалізацію, релігійну винятковість, збереження й захист патріархальних канонів, на консервацію історичних соціокультурних реалій. Однозначно, що всі ці процеси призводять до кризових ситуацій у державі, глибинних протиріч, катаклізмів та потрясінь. Саме вони в першу чергу спровокували такі явища, як різка поляризація раніш однорідного суспільства, невпевненість у майбутньому, соціальну тривожність, жорстокість і агресивність, нігілізм, скептицизм. Діти живуть і зростають в нестабільних умовах, в умовах кризи у сфері книговидання, кіновиробництва, зменшення кількості бібліотек, музеїв та збіднення їх фондів, зменшення мережі позашкільних навчальних закладів, закладів освіти I – II рівнів акредитації тощо. На цьому тлі виникають такі явища, як дитяча праця, торгівля дітьми, дитяча проституція, бездоглядність, бродяжництво тощо. Ці процеси є результатом соціальної нестабільності, недовіри регулятивних механізмів, невизначеності програм кардинального реформування суспільства у гуманітарно-культурній сфері [1, с. 62].

Велика роль у вирішенні піднятих питань відводиться педагогічній науці, а саме – процесу виховання. З цього приводу, митрополит Андрій Шептицький писав: «Пам'ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усі добра світу! Коли б ви навіть не мали, що лишити своїм дітям, – то як тільки подали їм справжню побожність, як тільки навчили чесної праці та правості, як тільки встерегли їх від неморальності, – то лишаєте їм у спадщині найбільше добро, яке тільки можете їм дати» [6].

Виховання – це постійний процес, в якому вихователь допомагає дитині пізнавати свої можливості, здібності, зацікавлення; показує, як і для чого жити, щоб ставати людянішою [3]. Іншими словами, покликання будь-якого вихователя, батьків, учителів, чи кожного, хто має відношення до цієї справи, – виховувати серце людини. Реалізація цього в свідомості українського народу немислиться без християнських ідеалів та цінностей. Уся культура українців дуже глибоко переплетена з традиціями православного світу. Говорити сьогодні про виховання української молоді без християнських ідей – це вже неприродно, оскільки, зважаючи на сумні реалії теперішнього часу щодо духовної кризи, українська молодь черпала і черпає у християнстві ідеали для наслідування. Основна мета православного виховання – це розкрити в дитині образ Божий, допомогти їй звільнитися від влади гріха [6].

Християнська етика вчить нас, що кожна людина створена на образ і подобу Божу, що у її серці закладений глибокий талант любові. Людина у своїй сутності покликана любити. Це її дар і завдання. Православне вчення показує, якою є справжня любов, як її можна досягнути, як наше життя нерозривно пов'язане з Богом [5].

Виховати дитину розумною, розсудливою, мудрою, – це навчити її дотримуватися Божих Заповідей. «Прагнеш мудрості? – Дотримуй Заповіді, і Господь тобі її щедро надасть» (Сираха 1, 26). Коли Святе Письмо стає настільною книгою родини, Божі Заповіді – дороговказом у житті, така людина насправду є щаслива, бо розуміє, що життя може бути гарним, світлим, незважаючи на різні труднощі, бо буде свій світогляд не на цінностях земного життя, а на цінностях духовного життя, підвалини якого залишив нам Ісус Христос. Погляд Ісуса цілком протилежний до матеріального сприйняття світу.

Глибина духовних цінностей криється у Нагірній Проповіді Ісуса Христа: блаженні убогі духом, ті, що повністю залежні від Бога, порожні від гріха; щасливий той, хто лагідний, хто не вмє гніватися; блаженний той, хто засмучений через несправедливість, через те, що вчинив гріх; блаженний той, хто голодний і спраглий справедливості, хто милосердний і співчутливий до інших; хто має чисте серце і чисті думки; хто творить мир і спокій; хто переслідуваний за правду [6].

До загальнолюдських моральних цінностей завжди відносили ті, що відображали моральні потреби суспільного розвитку, а саме: повагу до життя і свободи, відповідальність перед людьми, чесність, порядність, ввічливість, доброта, терпимість, працелюбність тощо. Цінностям діти, навчаються поступово, значною мірою – в процесі копіювання вчинків дорослих, яких вони люблять і поважають, ототожнюють себе з ними. Шлях до духовності в кожній людині суто індивідуальний. Докази цього знаходимо в родинній педагогіці, яка має багато суспільного в різних народів і в різних культурах. Як свідчить історія людства, національно-духовні надбання народу ретельно виформовуються впродовж багатьох тисячоліть. Духовні базові цінності кожного народу акумулюються в національній культурі, зокрема в міфології, фольклорі, мистецтві, традиціях, звичаях, обрядах тощо, і мають своєрідний національний характер. Духовний витвір народу зберігається в казках, легендах, піснях, загадках, прикладному мистецтві в традиціях і обрядах, закріплюється в народному календарі [1, с. 63].

Методологічні засади гуманістичного виховання школярів детермінуються положеннями гуманістичної етики, основними державними документами України про освіту та виховання і ґрунтуються на принципах:

- гуманізму – виражається у визнанні людини першочерговою цінністю, а її права – пріоритетними. Він вимагає ввічливого ставлення до кожного учня, забезпечення свободи совісті, віросповідання, світогляду, турботи про фізичне, психічне, духовне і соціальне здоров'я;

- індивідуалізму – встановлює, передусім, цінність, унікальність і неповторність кожного індивіда, заохочуючи в ньому прагнення до самоствердження, відповідальності за свої вчинки; передбачає визначення індивідуальної траєкторії розвитку кожного учня з врахуванням його поглядів, інтересів, потреб, життєвої позиції, визначеного соціального статусу, зв'язків з іншими людьми;

- толерантності і комунікативної спрямованості (партнерський, емпатійний тип стосунків) – спирається на визнанні продуктивної ролі індивідуалізму в його гуманістичному сенсі, передбачає прояв толерантності до інших людей, їх точок зору, цінностей, поведінки;

- адекватності виховуючого оточення – забезпечує в кожному шкільному колективі баланс управління і самоврядування, комфорт життєдіяльності як учнів, так і педагогів, створення оптимальних умов для прояву творчості особистості;

- альтруїзму – проявляється у безкорисливій любові і турботі про благо іншої людини;

- соціального загартування – передбачає залучення учнів до ситуацій, які потребують вольового зусилля для подолання негативного впливу соціуму, вироблення соціального імунітету, стійкості від стресів, рефлексійної позиції [2, с. 42].

У пошуках засобів гуманізації виховного процесу в сучасній школі намагаються орієнтувати педагогічну науку та практику на самоцінність людської особистості школяра. Метою шкільного виховання є створення і забезпечення умов, які сприяють повноцінному особистісному розвитку кожної дитини.

Отже, виховний процес у сучасній школі має бути зорієнтованим на особистість школяра, формування його моральної свідомості, внутрішніх цінностей, що виражаються у його поведінці.

Суспільне життя переконує, що без культивування таких цінностей як добро, людяність, відповідальність, почуття власної гідності, творча ініціатива, підприємливість, толерантність навряд чи можна плекати надію на поліпшення ситуації в нашій країні. Ці моральні феномени в період переходу до ринку, який ще не став цивілізованим, виконують функцію гармонізації особистих і суспільних інтересів. На жаль, незважаючи на велику роль морально-духовних цінностей в житті людей, вони ще не зайняли належного місця в системі цінностей підростаючого покоління. Нині в учнівському оточенні зростає злочинність, озлобленість, нігілістичне ставлення до принципів моралі: спостерігається граничний егоцентризм, низький рівень культури спілкування, небажання покладати на себе відповідальність, недостатня сформованість патріотизму, втрата життєвого оптимізму та інші негативні прояви [2, с.44].

Вивчення стану сформованості моральності показало, що в шкільній практиці спостерігається стандартизація виховного процесу, зберігаються застарілі способи передачі ціннісного ставлення до світу в готовому вигляді, відбувається підміна гуманістичної педагогіки випадковим набором виховних заходів; що перешкоджають розгортанню процесу сходження самої особистості на шляху від абстрактного до конкретного. Школа здебільшого на превеликий жаль не долає авторитаризм, кардинально змінюючи філософію та ідеологію виховання, повертаючись до інтересів особистості, її насущних проблем. Оскільки гуманістична система цінностей сучасного суспільства носить переважно декларативний характер, вона як і загальнолюдська культура залишається для більшості учнів абстрактною, особистісно неприйнятною. А норму завжди встановлює авторитет, який стоїть над індивідом. Часто учень не розглядається як найбільша соціальна цінність, суб'єкт соціального життя, саморозвитку і самовизначення [4, с.89].

Працю педагогів можна порівняти з працею сіяча, який засіває в душу дитини зерна правди, добра, справедливості, чесності, милосердя і любові. Однак «пісна» земля навіть після кинутого в неї найкращого добірного зерна позбавляє його первинного змісту та сили, народжуючи збіднілі та гіркуваті плоди. Подібно ж і хвора людська свідомість усі світлі ідеї, думки та наміри обмежує, спотворює, позбавляє онтологічної цінності. Тому незважаючи на «інтенсивну» евангелізацію молоді, педагоги не завжди пожинають очікуваних плодів. Разом із тим, саме на них покладається велика соціальна відповідальність. Отже, яким чином може допомогти учням у процесі самореалізації школа?

Для вирішення цієї проблеми необхідно створити у навчальних закладах ефективну систему підтримки та активізації духовного розвитку молоді. Водночас слід враховувати, що потребу в розвитку духовного потенціалу відчуває не кожна людина. Тому коректно вести мову не тільки про обов'язковість залучення до духовних цінностей, а й про надання адекватної можливості розвитку тим учням, які відчувають і усвідомлюють таку потребу. Критерієм необхідності та корисності в даному разі може бути зацікавленість дітей, спрямованість їхніх інтересів до духовності.

Основні напрями цієї роботи повинні враховувати вікові особливості школярів і пов'язані з цим потреби, а змістовна частина може включати в себе апробований та багатовіковий досвід людства, гармонійно поєднаний із сучасними досягненнями у сфері науки, культури, мистецтва та філософії.

У багатьох духовних традиціях велике значення для морального зростання учнів надавалося наявності духовного вчителя, наставника, особистість якого є безпосе-

реднім взірцем для послідовників. Такий наставник у скрутний час життєвої невідзначеності допомагає зрозуміти власні помилки, об'єктивно визначити своє становище, окреслити шляхи подальшого розвитку, підказати ефективні методи особистого самовдосконалення. Водночас справжній наставник ніколи не прив'язує учня до власної особистості, а навпаки, спрямовує його до самостійного розвитку.

На сучасному етапі функцію допомоги учням у процесі самовиховання все активніше бере на себе шкільна психологічна служба. Доповнення методичного арсеналу шкільного психолога духовними методами і підходами має суттєво сприяти духовному розвитку школярів.

Для активізації індивідуальної потреби в духовному розвитку видається необхідним ознайомлення учнів з універсальною системою духовних знань, безцінним досвідом минулих поколінь і, зокрема, тих представників людства, які досягли рівня духовної свідомості і залишили своїм нащадкам найцінніші подарунки – духовні вчення. З цією метою можна запропонувати факультативний курс «Психологія духовного розвитку» для старшокласників.

Отже, практичні заходи щодо створення умов для духовного розвитку школярів убачаємо: у доповнення методичного арсеналу психологічної служби духовними методами і підходами; введенні спеціального факультативного курсу «Психологія духовного розвитку учнів»; використанні методики розкриття творчого потенціалу школярів через проведення Свят творчості [3, с. 132].

Таким чином, життєва практика доводить, що відсутність або призупинення подальшого розвитку, зокрема духовного, морального неминує призводить до деградації, повернення на нижчі, егоїстичні рівні свідомості. Нове покоління, з яким у усі часи пов'язуються сподівання на поліпшення суспільного життя, повинне вирізнятися високим рівнем вихованості, духовності й моральності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький О. Церква і духовне буття / О. Винницький // Духовні скарби українського народу в житті молоді. – Тернопіль : МП «Чумацький шлях», 1994. – С. 62-64.
2. Дудар Н. Релігійність молоді / Н. Дудар // Людина і світ. – 1999. – №9. – С. 42-44.
3. Оржеховська В. М. Духовність і здоров'я / В. М. Оржеховська. – К., 2004. – 168 с.
4. Помиткін Е. О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти / Е. О. Помиткін // Наук.-метод. посіб. – К. : ІЗМН, 1996. – 164 с.
5. Український еклесіаст / Митрополит Полтавський та Кременчуцький ФЕОДОСІЙ – Полтава, 2000. – 98 с.
6. Християнські ідеали та цінності українського народу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Culture/31265-2.html> – Заголовок з екрану.

ВИТАЛИЙ ФАЗАН

ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

Проанализирована культура украинцев, которая основывается на традициях христианского мира. Сделан вывод о том, что несмотря на духовный кризис, значение христианских ценностей в духовно-моральном воспитании современной молодежи возрастает.

Ключевые слова: ученики, воспитание, духовное развитие, духовные ценности, культура, нравственность.

VITALY FAZAN

SPIRITUAL VALUES IN THE SYSTEM OF MODERN EDUCATION

The culture of Ukrainians, which is based on traditions of the Christian world, is analysed. A conclusion is drawn that the meaning of Christian values in spiritually-moral education of modern youth grows having regard to a spiritual crisis.

Keywords: pupils, education, spiritual development, spiritual values, culture, morality.

Одержано 18.10.2010, рекомендовано до друку 29.12.2010.